

PUŞKİN'İN ESERLERİNİN POETİK YETKİNLİK YÖNÜYLE DEĞERLENDİRİLMESİ: PAUL VALERY'NİN SANAT ANLAYIŞI BAĞLAMINDA BİR İNCELEME

Uğur KESKİN*

ÖZ

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in (1799-1837), gerçekçi edebiyatın öncüleri arasında yer aldığı kabul edilmektedir. Puşkin, başta şiir olmak üzere çeşitli yazın dallarında eserler vermiştir. Puşkin'in eserlerinin ele alındığı bu makale; şair, düşünür ve aynı zamanda sanat eleştirileri kaleme alan Paul Valery'nin sanat anlayışı ekseninde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Puşkin, çeşitlilik arz eden eserlerinin hemen hepsinde sanatta, özellikle de anlatı sanatlarında sahip olunması gereken yetkinliklere ilişkin görüşler dile getirmiştir. Bu görüşlerin sistemli bir biçimde ortaya konulabilmesi için teorik izah olarak, Puşkin'den yetmiş iki yıl sonra dünyaya gelen bir başka şair (aynı zamanda sanat teorisyeni) Valery'nin yaklaşımları esas alınmıştır. Bu makalede, nitel araştırmaya konu edilen eser içerikleri, doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiştir. Puşkin'in yazınsal yetkinliklere ilişkin görüşleri, literatür desteği olan ilave izahlarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Poetika, Puşkin, Valery.

EVALUATION OF PUSHKIN'S WORKS IN TERMS OF POETIC COMPETENCE: AN INVESTIGATION IN THE CONTEXT OF PAUL VALERY'S APPROACH TO ART

ABSTRACT

Alexander Sergeyevich Pushkin (1799-1837) is considered to be among the pioneers of realist literature. Pushkin has produced works in various branches of literature, especially poetry. This article, in which Pushkin's works are discussed; poet, philosopher and at the same time writer of art criticism, it has been evaluated in the axis of Paul Valery's understanding of art. In almost all of his diverse works, Pushkin expressed views on the competencies that should be possessed in art, especially in narrative arts. As a theoretical explanation in order to put forward these views systematically, the approaches of another poet (also art theorist) Valery, who was born seventy-two years after Pushkin, were taken as basis. In this article, the content of the work that is the subject of qualitative research has been analyzed by document analysis method. Pushkin's views on literary competencies were tried to be explained with additional explanations supporting the literature.

Keywords: Art, Poetics, Pushkin, Valery.

GİRİŞ

Dilsel/anlamsal sanatlar, etkinliğin sonunda fiziksel bir nesne ortaya çıkaran diğer sanat türlerinden ayrılmaktadır. Sanatsal yetkinlik ürünü olan ve en erken dönem müzik yazımı kabul edilen besteler, doğrudan bir şiirin sözleri üzerine yazılan notalardan meydana getirilmiştir (Lacoste, 1986, s. 19, Aktaran Bozkurt, 2014, s. 19). Bu nedenle şiir, müzik ve hitabet/söylev sanatları, antik Yunan dönemi ile tarihlenebilecek hem yakınlaşma hem de rekabete dayalı bir gelişmeyi beraberinde getirmiştir (Gören, 2017: 15). Antik dönemlerden günümüze, sanat dalları arasındaki yakınlaşma ve geçişkenlik, çok daha yaygınlık kazanmıştır. Bu durum, şiirin diğer sanat dalları bağlamında üstlendiği işlevlerde kendini daha belirgin bir biçimde hissettirmeye başlamıştır. Örneğin okuyucularca beğeni kazanan şiirlerin, müzikal eserlerin sözleri olarak kullanılması sıklıkla karşılaşılan bir durum hâline

gelmiştir. Bir diğer söyleyişle, “anlatı” kavramıyla ifadesini bulan söylemsel uğraşlar; şiir ve edebiyatın türlerini, hatta müziği de kapsayacak bir biçime dönüşmüş bulunmaktadır

Poetika adlı eserinde Aristoteles (1983: 63) söylemin açık ya da kapalı oluşu üzerinden anlatı sanatlarını değerlendirmektedir. Aristoteles’e göre, dilsel anlatımın açık olması gerekmektedir. Sıradan/bayağı olmadığı müddetçe açıklık, dilsel anlatıma olumlu yansımaktadır. Buna karşın, herkes için ortak anlatıma yönelen dil kullanımı, açıklıkla birlikte bayağılığı da beraberinde getirmektedir. Bu görüşlerden de anlaşılacağı üzere Aristoteles, bir yandan açıklığın önemini vurgularken, diğer taraftan da açıklığın, bayağılığa yol açabileceğini ileri sürmekte ve örtük şiirsel anlatımdaki “örtük olma” durumunun gerekliliğini vurgulamaktadır.

Schelling’in sanat teorisinde; özne ile nesnenin, bilinç ile bilinçdışının özdeş bir noktadan değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini tartışmaya konu edilmektedir. Schelling, tartışmayı, sanatçının sahip olduğu yaratıcı/tasarlayıcı yetkinliğe göndermede bulunarak yapılandırmaktadır. Schelling’e göre, sanatçının ortaya koyduğu eseri neden ve nasıl gerçekleştirdiğine dönük tam anlamıyla rasyonel bir izah ortaya koyabilmek olası görünmemektedir. Dolayısıyla eser oluşturma sürecinde rasyonel ya da bilince dayalı unsurların, bilinçdışı unsurlar ile iç içe geçmesi durumu söz konusu olmaktadır (Bektaş, 2013: 86).

Nietzsche (2020: 168-169), adına ölçülülük dense de vasat insan davranışının, ancak küçük insanlara özgü olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla, yetkin olma niteliğine de ancak ve ancak “üstinsan” olarak nitelendirdiği elit bireylerin sahip olabileceğini belirtmektedir. Nietzsche (2020: 110) için yüce değer, egemenlik olduğundan, güç kimdeyse iyi de o, yetkin de o olmaktadır. Nietzsche, üstinsanı aynı zamanda dionizik insan, trajik insan, yaratıcı insan olarak da adlandırmaktadır (Türkyılmaz, 2016: 123).

Derrida (2002), poetik yetkinliğe sahip bireyleri ve onların eylemlerini kirpi analojisiyle açıklamaktadır. Zira şiirsel anlatım, çeviri denilen yolu karşıdan karşıya geçiş sürecinde beklenmedik kazalarla karşılaşabilmekte, yolu kat ederken tehlike hissettiği anlarda içine kapanmaktadır. Kapanarak kendini körleştiren, yere yakın alçak gönüllü fakat dikenlerle dolu bu varlık, yaralanmaya karşı savunmasız olduğu gibi, yaralayıcı nitelikleri de özünde barındırmaktadır.

Son yüz elli yıldan itibaren edebiyat kuramı alanında şair ve romancıların yazdıkları ön plana çıkmaya başlamıştır. Flaubert, Mallarme ve Valery şeklindeki bir sıralamayla yazarlar Alman romantiklerine benzetilebilecek bir fonksiyon yerine getirmişlerdir (Todorov, 2018: 22). Nitekim bu makaledeki açıklama ve aktarımlarda da Valery'ye öncülük bu eden düşünürlerin bakış yaklaşımlarına değinilerek, felsefi arka plandan, kuramsal arka plana geçiş süreci ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Valery (2020: 243), edebi yapıtları değerlendirmek üzere kaleme alınan taklit, şerh, haşiye ve akademik çalışmaların, ele alınan yapıtın besleyici değerini ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Uzun yıllar önce yaşamı sonlanmış olmasına rağmen, Puşkin'in eserlerinin, edebi gücünü (Valery'nin deyiimiyle "besleyici değeri"ni) koruyor olması, hem Puşkin'in eserlerinin, hem de onun eserleri üzerine yapılan akademik çalışmaların önemini gözler önüne sermektedir.

1. ÇALIŞMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE SINIRLILIKLARI

Bu makale, "sanat" gibi çatı bir eylemden/uğraşından yola çıkmakla birlikte, sanatsal yetkinliklere ilişkin daha alt düzey değerlendirmelerde bulunmayı hedeflemektedir. Söz konusu amaç doğrultusunda kaleme alınan makalede, nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Makale çalışması bağlamında, Puşkin'in bütün birincil kaynak eserleri içerik incelemesine tabi tutulmuştur. Çalışma, sanat ve estetik kuramları çerçevesinde, genelden özele doğru öncelikle sanatsal yetkinlik, daha sonra ise anlatı sanatlarına ilişkin yetkinlikler çerçevesinde yürütülmüştür. Makale, Puşkin'in şiir ve diğer anlatı sanatlarına dönük bakış açısını izah etmeye yönelik olduğu için betimsel bir nitelik taşımaktadır. Hegel (2011a: 9), betimsel anlatımı şu sözlerle ifade etmektedir: "En kolayı, içerik ve sağlamlık taşıyan üzerinde yargıda bulunmak, daha zoru, onu anlamak, en zoru ise ikisini birleştirerek onun betimlemesini üretmektir." Hegel'in anlayışı göz önünde bulundurularak kaleme alınan bu makalenin teorik arka planını oluşturan kaynak taramasına ilave olarak, gerekli yerlerde ikincil kaynaklara dayalı anlatımlara da yer verilmiştir.

Doküman incelemesi, belirli bir durum ya da olgu hakkındaki bilgileri içeren yazılı kaynakların incelemeye tabi tutularak değerlendirilmesini ifade etmektedir. Doküman incelemesi, tek başına bir araştırmanın tüm veri kümesini de teşkil edebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 189). Bu makalede, çalışmaya konu edilen veriler, doküman incelemesi metoduyla ele alınmış ve Valery'nin sanatsal bakış açısı bağlamında, Puşkin'in eserlerindeki anlatı içerikleri üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla, hem Valery hem de Puşkin'e ait birincil

kaynaklar incelenerek, sanatsal yöne sahip anlatımlara ilişkin çözümlere odaklanılmıştır. Frankl'a (2018: 124) göre bilim insanının işlevi, bir sanatçıdan ziyade bir göz uzmanının üstlendiği işleve benzemektedir. Sanatçı, dünyayı kendi görme biçimiyle aktarmakta, göz uzmanı ise dünyayı gerçekte olduğu gibi görebilmeyi sağlayacak odaklanmayı amaçlamaktadır.

İlkelere dayanarak açıklanması çok kolay olmayan sanatsal araştırma ya da incelemelere itirazda bulunulması, oldukça yaygın bir durumu ifade etmektedir. Bu nedenle, belirli bir sanatçının çalışmalarının yapısını çözümlerken sınırlayıcı ilkelerin saptanması gerekmektedir. Aksi takdirde, yapılması öngörülen çözümlenin sonu gelmeyen bir uğraşıya dönüşme tehlikesi gündeme gelmektedir (Burke, 2008: 12). "Hangi konu sonsuza kadar dallanıp budaklanmaz ki? Araştırmamıza nokta koyması gereken şey, bize özgü tasarımımızın niteliği ve bu tasarımı ele alışımızı belirleyen belli bakış açımızdır" diyen Burke'e (2008: 32) göre, kendisinden başka bir ölçüye vurulmadığı sürece, ele alınan bir unsur ancak yetersiz bir biçimde yargılamak mümkün olabilmektedir (Burke, 2008: 57). Burke'ün ifadeleri, bu makalede Puşkin'in görüşlerinin aktarılmasının yanı sıra, Valery'nin yaklaşımlarından da teorik destek alınmasının temel gerekçesini ortaya koymaktadır.

2. FELSEFİ VE TEORİK ARKA PLAN

Bu makalede, sanat eleştirmeni Valery'nin teorik yaklaşımları esas alınarak, Puşkin tarafından kaleme alınan eserler değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmelerde karşılaşılan başlıca güçlük, Valery'nin eserlerine dönük genel eleştirilerden arınabilmiş değildir. Söz konusu güçlüğü Eliot (2020: 9-10), şu sözlerle ifade etmektedir: "Valery'nin poetikasının öğrencisi, bütüncül bir anlam beklentisine girmiş olabilir. Fakat bu beklentisi karşılanamayınca tutarsızlıklar hakkında şikâyette bulunup yaptığı tekrarlarıyla alay edebilir... Bana göre birisinin yazısındaki tekrarları ve çelişkileri, onun düşünce tekâmülüne dair işaretlerdir... Valery'nin sanat poetikası, farklı neticelere varan farklı güdüler tarafından etkilenmiştir. Horatius'tan bu yana farklı tezler, yazılar ve şairlerin dağınık diktaları onu etkilemiştir." Nitekim Valery (2020: 189) de kendi "eklektik" denilebilecek yaklaşımını inkâr etmemekte ve şunları ifade etmektedir: "Niyetimde bir teoriyi beyan etmek veya bir doktrini tanımlayıp onu benimsemeyenleri kâfir ilan etmek yoktu. Benim gözümde bütün yazılı eserler, dile dair her yapıt muvakkaten 'şiirsel' olarak adlandıracağım hususi bazı parçalar ve unsurlar içermektedir." Aktarılan sözlerinde Valery, mutlaklık çerçevesi sunan

bir teorik bağlam belirlemediğini açıkça vurgulamaktadır. Buna karşın kendisini, teoriyle hiçbir biçimde bağdaşmayan bir yerde görmemektedir. Zira salt *Şiir Sanatı* başlıklı kitabı bile hiç de azımsanamayacak yazım hacmine sahip bulunmakta ve konuyu etraflı bir teorik düzlemde ele almaktadır.

Aşağıdaki alt başlıklarda, bu çalışmanın teorik yönüne kaynaklık eden temel kavramlara dönük anlatımlara yer verilmektedir.

2.1. Yetkinlik ve Poetik Yetkinlik Kavramlar

Yetkinlik: Sözlük anlamı olarak “yetkin” kavramı, “gerekli olgunluğa erişmiş, olgun, kâmil” şeklinde ifade edilmektedir (Türkçe Sözlük, (2011: 2586). Yetkinlik ile sıklıkla karıştırılan fakat yakın sayılabilecek bir anlam taşıyan “yetenek” kavramı ise “bir kimsenin bir şeyi anlama veya yapabilme niteliği, istidat, kabiliyet” şeklinde açıklanmaktadır (Türkçe Sözlük, 2011: 2583).

Luther (2016: 90), yetkinliğe ulaşma çabasını, Hristiyan inancı bağlamında ele almış, Hristiyanlığa ilişkin çeşitli hususların, “mükemmelleşme öğüdü” mü yoksa kesin bir emir niteliği mi taşıdığı üzerine görüşlerini ortaya koymuştur. Habermas (2019: 47), yeteneğin, ancak ve ancak disipline edilmesi durumunda belirli bir yetkinliğe dönüşebileceğini ifade ederek, bu iki kavram arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Jaspers (2019: 49) ise ağaçların yükseğe doğru boy attığı ölçüde derinlere kök salması gerçeğinden yola çıkarak, bireyin yetkinleşmesinin de (bilgi, deneyim, düşünce ve çalışma gibi yönlerden) derinleşmesi sayesinde gerçekleşebildiğini öne sürmektedir.

Sanatsal Yetkinlik: “Hiçbir şeye kalkışmayan ve yıldızlara uzanmayan ortalama ruhlar olduğu yerde dururlar” diyen geç dönem antik çağ düşünürlerinden Longin (2016: 55), bütün yaşamsal alanlarda olduğu gibi genel anlamdaki sanatsal yetkinlik konusunda da erişilmesi gereken ideali, oldukça uzak/yüksek bir menzile taşımaktadır. Longin’e (2016: 44) göre sanat, doğayı gösterebildiğinde amacına erişmektedir. Doğa ise, sanatı hissettirmeyecek biçimde kuşattığı takdirde mükemmelliğe ulaşmaktadır. Tusi’ye (2019: 89) göre bir meleke ancak tekrar edilerek elde edilebilmektedir. Melekelerin bu şekilde var olması, edinilmiş bulunan söz ya da eylemlere dönüşü kolaylaştırmaktadır. Aksi takdirde hiç kimse için bilim, sanat veya ustalığı öğrenmesi mümkün olamayacaktır ve çocukların eğitimiyle, birtakım

noksanlıkları bulunanların tekâmülünde herhangi bir faydanın sağlanabilmesi gerçekleşmeyecektir.

İçinde yaşadığı on dokuzuncu yüzyılın baskın bir anlayışı olan mekanik dünya görüşünü, bu konuya uyarlayan Twain (2019: 13), çevresel unsurların sanatsal yetkinliğe olan etkileşimini şu şekilde ifade etmektedir: “Eğer Shakespeare, okyanusun ortasındaki çorak ve ziyaretçisi olmayan bir kaya parçasında doğup büyümüş olsaydı, muazzam zekâsını çalıştırmak için dışarıdan gelen materyal bulamayacaktı. Üstelik bunu icat da edemezdi. Dış etkenler, öğretiler, biçimlendirmeler, inançlar, ilhamlar... değerli hiçbir şey olmayacaktı.” Twain’e (2019: 64) göre her bireyin yaradılışı, aynı zamanda onun limitini ifade etmektedir. Bu nedenle de genel anlamda ya da sanatsal yetkinliğe yaklaşmak mümkün olmakla birlikte, mutlak anlamda ona ulaşabilmek mümkün olamamaktadır.

Poetik Yetkinlik: Güzel söz söyleme isteği, ilk insandan itibaren üzerinde fikir yürütülen ve denemelerde bulunulan bir alan açarak edebiyat sanatını ortaya çıkarmıştır. Etkili ve güzel söz söyleme sanatı olan edebiyat alanında, bu hususu en çok sorun edinen ve en iyi yapan şiiirdir. Şiiire özgü sanat olan poetika, anlatımı çok katmanlı ve anlamlı kılabilme adına, tarihsel gelişimi sürecinde devamlı olarak arayış içinde bulunmuştur (Durukoğlu ve Toprak, 2019: 47-48). Günümüzde edebi ve filoloji alanları içinde kabul edilen poetika, örneğin İskenderiyeli düşünür Thraks (2006: 19) tarafından şairler ve yazarlarca çok konuda söylenen sözlerle ilgili bir deneyim olarak ifade edilmektedir. Thraks’a göre gramer; aksana göre düzgün okuma, edebi türlerin tanımlanması, deyim ve konuların açıklığa kavuşturulması, kelimelerin doğru kavramlarının ortaya çıkarılması, dildeki benzerliklerin sistemleştirilmesi ve her şeyin en güzeli olan şiiir eleştirisi olarak altı ana unsuru içermektedir.

Poetika, on sekizinci yüzyılda yaşanan gelişmelerin sonucunda retorikğin etkisiyle kural koyucu iken buyurgan yönünü yitirmiş ve betimsel (tasviri) hâle gelmiştir. Sadece teorisyenlere değil, şair ve yazarlara da açık bulunan oldukça esnek bir yapıya kavuşmuştur (Tepebaşı, 2016: 83). Söz konusu niteliği nedeniyle; genel anlamda poetik, özel anlamda da poetik yetkinlik hususuna ilişkin (antik çağdan itibaren kronolojik sırayla aktarılan) düşünürlerin görüşlerine dayalı aşağıdaki anlatımlar, teorik arka plan ve literatür taramasına, felsefi bir temel teşkil etmesi bakımından özgün bir değer taşımaktadır.

“Aklın gücü, ifade etme gücü kadardır” diyen Hegel’e (2019: 14) göre şair, gelişmiş bir dile sahiptir ve buna çok şey borçludur çünkü bu gelişmiş dil sayesinde, duygularında bulduğu gerçeği, tasarım yetisi için işleminden geçirebilmektedir (Hegel 2011b: 7-8). Hegel’in çağdaşı Novalis’e (2003: 68) göre ise şair, farklı fikirleri düşünebilmekte, bu düşüncelerini ölçülü ve çeşitli kavramlarla sergileyebilme yeteneğine sahip bulunmaktadır.

Şairleri diğer insanlardan ayrılan poetik yetkinlikler arasında kendilerine çok fazla tutku sağlayabilmeleri, harikulade zihin yapıları ve en küçük bahaneyle kendini gösteren ve onları heyecanlandıran canlı duyguları yer almaktadır (Valery, 2020: 26). Ayrıca bu kişiler, kelimeleri ihtiyaçtan veya gelenekten farklı biçimde ve etkinlikle kullanabilmektedirler (Valery, 2020: 109).

Dünyada ve Türkiye’de Poetik Yetkinlik Görüşünün Başlıca Temsilcileri: Bütün yaşamsal alanlarda olduğu gibi yazınsal alanda da yetkinlik/tamlık/mükemmeliyet arayışı içinde bulunan idealist görüşe sahip bireyler bulunmaktadır. Yazınsal anlatılarda yetkinlik arayışı denildiğinde dünya çapında ilk olarak akla Paul Valery ve Marcel Proust gelmektedir. Türkiye’de Valery’i okuyan, şiirinden ve görüşlerinden etkilenen Ahmet Hamdi Tanpınar olmuştur (Arslan, 2018: 9). “Bir sanat ürününün başarısızlığı bir noktaya kadar hoş görülebilir. Ama bayağılık hiçbir türlü bağışlanmaz.” diyen ve Türkiye’nin öncü poetika denemelerinden birini kaleme alan Birsal (1986: 33), şiirde yetkinlik vurgusu yapmaktadır. Kötü paranın iyi parayı kovduğunu açıklayan Grasham yasası gereğince kötü şiirin iyi şiiri ortadan kaldırdığını vurgularken Nurullah Ataç’ın benzer görüşlerine gönderme yapan Birsal (1986: 31; 84), yetkinlik arayışına Valery’nin şiirlerinin yanı sıra Shaw’ın oyunlarını da eklemektedir. Birsal (1986: 104), poetik yetkinlik görüşünü şu sözleriyle özetlemektedir: “Şiirin tam biçimini alması, olgunlaşması hiçbir vakit beklenemez. İyi bir şiir bile, her zaman için kimi eksiklikler taşır”.

Valery ve Proust, edebi eserlerde güzellik ve mükemmeliyeti ön plana çıkarmaktadırlar. Türkiye’de Ahmet Haşim ile Yahya Kemal, Fransa’da ise Valery ve Proust edebiyatın siyasal ve sosyal amaçların tahakkümüne girmiş propaganda aracı olmasını yadsımışlardır. Öne sürdükleri görüşe göre, resim ve müzik gibi edebiyatın da güzel sanatlar olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Tanpınar’ın eleştirel çalışmaları incelendiğinde, yazınsal dilin kullanımı hususunda yetkinlik ile aynı anlama gelen mükemmeliyet kavramlarını sıklıkla kullandığı görülebilmektedir (Kaplan, 2013: 5).

Şiirin ve belagatin gücü hakkındaki genel kanı, sözcüklerin, gelenek tarafından şeylerin yerine ikame edilen kavramları zihinde uyandırarak etkilediği yönündedir (Burke, 2008: 167). Valery (2018a: 101), söz konusu genel kanıdan uzaklaşıldığı ölçüde, yetkin insandan da uzaklaşıldığını vurgulamaktadır. Böylesi bir gidişatın ise sanatın entelektüel yanının zayıflamasına kaynaklık ettiğini belirtmektedir.

2.2. Poetik Yetkinliği Açıklamaya Yönelik Temel Yaklaşımlar

Poetik yetkinliği izah etmeye dönük ikili ayrıma dayalı görüşlere aşağıda sırasıyla yer verilmektedir.

Doğuştan Gelen veya Esinlenmeyle Edinilen Nitelik Olarak Poetik Yetkinlik: Poetik yetkinliğin, doğuştan gelen ya da esinlenme sayesinde ortaya çıkan bir nitelik olduğunu öne süren görüşler aşağıda sıralanmaktadır.

Binlerce dizeden oluşan *İlyada* ve *Odyseia* destanlarını kaleme alan Homeros; dil ahengi, vezin uyumu, betimleme ve benzetmeleriyle yaşadığı dönem açısından oldukça yetkin bir sanat ortaya koymaktadır. Homeros (2020a: 39), kendine en küçük bir paye vermemekte, kişisel sanat yetkinliğini, esin perisi Musaların bahsettiği lütuf olarak görmektedir. Her iki destanında da esin perilerine seslenerek başlayan Homeros (2020a: 3; 2020b: 3), esinlenme sayesinde edinilebilecek bir nitelik olarak ifade ettiği poetik yetkinliği, aşağıdaki dizeleriyle betimlemektedir (Homeros, 2020b: 141):

...ozanlar saygı görürler ve değerli bilinirler

bu yeryüzünde yaşayan tek mil insanlar arasında,

çünkü Musa öğretmiştir onlara ezgi söylemeyi,

Musa çok sever ozanlar soyunu.

Platon'a (2017: 56) göre insan ruhu, doğuştan gelen birtakım niteliklerle donatılmıştır. Ona göre insanların en iyileri; felsefe, müzik ya da güzelliğe meraklı olarak dünyaya gelmektedirler. Toplam dokuz grup insan tanımlayan Platon, "şair ya da benzetme yapan sanatçılar" şeklinde ifade ettiği bireyleri altıncı grup içine dâhil etmektedir. Her bir gruba mensup insan, doğuştan gelen temel özellikleri ve kaderden aldığı "pay" doğrultusunda yeteneklere sahip bulunmaktadır. Platon'un görüşü açısından bakıldığında belirli bir

yetkinliğe ulaşabilmek için, bu yetkinliğin temel kaynağı olarak doğuştan gelen bir yeteneğe sahip olmak gerekmektedir ve sonuç olarak poetik yetkinlik de bunu gerektirmektedir.

Montesquieu (2020a: 30), Platon ve Sokrates'in; güzellik, iyilik ve bilgelik hususlarında hatalı olduğunu öne sürmekte ve değişmez niteliklerin bulunmadığını fark etmenin büyük bir keşif olduğunu vurgulamaktadır. Montesquieu'ye göre; güzellik, iyilik, asillik, büyüklük, yetkinlik gibi terimler onları muhakeme eden varlığa bağlı şekilde görecelilik içermektedir. Bu görüşleri öne süren Montesquieu (2020b: 22), bir başka eserinde sanatı, yüceliğin ifade biçimi olarak belirtmekte ve doğuştan gelen bir yetkinlik olarak değerlendirmektedir. Montesquieu (2020b: 23-24), bu konuda şunları ifade etmektedir: "Başka türlü yaratılmış olsaydık, başka türlü görür ve hissederdik. Makinemizdeki organlardan biri, bize değişik bir belagat yeteneği, başka bir şiir verirdi hatta aynı organların birbirleriyle başka şekilde bir araya gelmesinden bambaşka bir şiir ortaya çıkardı." Poetik yetkinlik konusunda ise Montesquieu (2020a: 28), Homeros'u ilk sıraya koymakta ve François Fenelon ile Aleksander Pope'un da kendisiyle aynı görüşü paylaştığını ifade etmektedir.

Kierkegaard, insanları davranışsal bakımdan olumsuzdan olumluya doğru hiyerarşik bir biçimde sıralanmaktadır. Hiyerarşik piramidin en altında yer alan ve salt tensel haz ilkesiyle hareket eden estetik insan tipi yer almaktadır. Estetik tip, kendisinden daha üst basamakta yer alan ahlaksal insan tipinin yapabildiği iyi-kötü ayırımına varabilecek düzeye erişebilecek herhangi bir (doğuştan gelen) donanıma sahip bulunmaktadırlar. Kierkegaard, estetik insan tipini açıklamak için Don Juan (Puşkin'in *Küçük Tragedyalar* eserinde de yer verdiği karakter), baştan çıkarıcı Johannes (kendisinin kaleme aldığı *Baştan Çıkarıcının Günlüğü* romanının kahramanı) ve Faust (Goethe'nin aynı adlı eserinin kahramanı) gibi yazınsal tipleri örnek göstermektedir. Estetik aşamanın ötesine geçemeyen ve tinsellikten yoksun bireylerin, herhangi bir sanatsal yetkinliğe sahip bulunması ise mümkün olamamaktadır. Kierkegaard (2020: 17), yeniden hatırlama dehası olduğunu öne sürdüğü poetik yetkinlik sahibi bireyleri ise yüreğinin peşinden giden, aradığı şeyi bulunca da bunu herkesle paylaşmak isteyen kişiler olarak ifade etmektedir.

Goethe'ye (2018: 37) göre poetik yetkinliği, "fevkalade olanı seçerek ifade etme cesaretini göstermek" şeklinde tanımlamaktadır. Fevkalade olanı seçip ifade ederken bunu, azla çok şey söyleyerek yapabilmenin önem kazanmaktadır. Goethe (2020: 7; 10), bilim ve sanatta yeteneğin doğuştan geldiği görüşünü savunmakta ve aynı zamanda sanatı tetikleyen

esinlenmeye inandığını belirtmektedir. Goethe (2020: 15), sanatsal yetkinliğe erişmenin aşamalarını aşağıdaki dizelerinde dile getirmektedir:

Tasarım ve düşünce,

Bağlantılar ve biçimleme,

Biri ötekini izleyecektir

Ve sonunda iş, kemale erecektir!

İyi buluşlar yapıp akıllı düşünmek,

Güzel biçimleyip inceliklerle yetkinleştirmek,

Böyle kazanmıştır eskiden beri

Sanatçı, o sanatla mayalanan erkini.

Goethe ile birlikte Alman edebiyatının klasik döneminin temsilcilerinden olan Schiller (2011: 17-18), “Yeryüzünün Paylaşılması” adlı şiirinde, poetik yetkinliğe sahip bireylerin (şairlerin), dünya nimetlerinden hisse kapma peşinde olmadıklarını, tanrısal esin kaynaklı bir hayal âleminde gezindiklerini, tanrının (Zeus) da şairlere, yeryüzü nimetlerinden ziyade, tinsel nimetler bahsettiğini ifade etmektedir. Schiller (2011: 25), kaderin ipini elinde bulunduran alın yazısının tanrıçaları ile yakın bir etkileşim içinde bulunan şairane ruh sahiplerini, tanrı vergisi his ve güçleri bulunan bireyler olarak betimlemektedir. Dolayısıyla, poetik yetkinlik sahibi bireyler, büyüsel güçleri sayesinde duygu yüklü kalplerine hükmetmekte ve potansiyellerini harekete geçirebilmektedirler.

Edebiyat kuramı, ilk ortaya atılmaya başladığı dönemlerde, sanat kuramı kapsamında görülmüştür. Bu yöndeki yeni anlayışın öncül düşünürleri ise Lessing ve Kant olmuştur. Schlegel ve Novalis (şiir) ile Schelling ve Hegel (estetik) ise edebiyatın özerkliğini savunan öncüler arasında yer almışlardır (Todorov, 2018: 21). Kant’ın etik ve estetik görüşlerinin öncülü olarak kabul edilen Hutcheson’a (2020: 44) göre yaratıcı, insanları nesnelere, güzellik ve ahengin hazlarını alacak, bilgi peşine düşmekten heyecan duyacak ve bununla da ödüllendirilecek şekilde yaratmıştır. Lütfedilen sanatsal yetkinlikler sayesinde insanlar,

ahenkli bir bileşimden, doğrudan hazdan farklı olarak, herhangi bir fayda gözetmeksizin (estetik) haz alabilmektedirler.

Çalışarak Kazanılan Nitelik Olarak Poetik Yetkinlik: Poetik yetkinliği, bireysel çabalar doğrultusundaki çalışmaların bir ürünü (geliştirilebilen bir nitelik) olması yönüyle öne çıkaran görüşler, aşağıdaki anlatımlarda sırasıyla aktarılmaktadır.

Gerekli yerlere harcama yapılması, gereksiz olanlardan ise kaçınılması gerektiği yönündeki genel ilkenin, şiir yazımının yanı sıra gündelik konuşma ve söylevlere de taşınması gerektiğini ileri süren dokuzuncu yüzyıl düşünürü Cahiz (2020a: 28), poetik yetkinlik konusunda çalışmayı, zorlu uğraşların üstesinden gelmek gerektiğini aşağıdaki ifadeleriyle dile getirmektedir (Cahiz, 2020b: 69):

Şiir söyleyenler, seci yapmak için kendilerini zorlayanlar, ikili beyitlerden (el-müzdevic) oluşan kasideler derleyenler, nesir yazımında ustalık kazanmış olanlar, eğer bir de anlamların derinliklerine vakıf, ölçüleri tam koyma konusunda becerikli iseler, yazdıkları şeyler insan doğası tarafından hoş karşılanıyor, zihinler bunu kolaylıkla hazmediyorsa, sözcükleri ve hece sayısı az ise bu tür sözler rekabet halinde ve büyük çabalar harcıyıp sıkıntılara katlanarak ortaya çıkanların sözlerinden daha çok övgüyü hak ederler, kalplerde daha güzel bir konuma yerleşirler ve dinleyenlere daha çok fayda sağlarlar.

Yetkinliğin, göreceliliği konusunda Montesquieu ile benzer görüşler dile getiren Spinoza (2019: 42) şunları ifade etmektedir: “Var olan tüm şeylerin ebedi bir düzen ve doğanın sabit yasaları gereğince var olduğunu fark ettiğimizde, hiçbir şey yetkin ya da yetkin değil addedilemez.” Buna karşın Spinoza, yetkinliği, doğuştan gelen bir nitelik değil, sonradan edinilen bir kazanım olarak görmektedir. Spinoza (2019: 43-44), amacının bütün bilimleri tek bir amaca ve hedefe doğrultmak, yani en yüksek insan mükemmeliyetine ulaşmak olduğunu belirtmekte, amaca ulaşabilme açısından elzem olan hususlara ilişkin görüşlerini açıklamaktadır. Spinoza’ya (2019: 47) göre bireyin, yetkinleşmek istediği doğasına ilişkin doğru bilgiye sahip olması ve şeylerin doğasına ilişkin olarak da gerektiğince bilgilenmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Bu öncelikli adım ve ilave çabalar yürütüldüğü takdirde, insanın ulaşabileceği en üstün yetkinlik seviyesi olanca açıklığıyla belirginleşmektedir.

Hegel (2019, 22-25; 39-47), *Estetik* adlı yapıtında öncelikle Kant, Schiller, Goethe, Schelling, Winckelmann ve Schlegel’in sanatsal yaklaşımlarını açıklamaktadır. Daha sonra ise şiir sanatı ve genel anlamda sanata ilişkin kişisel görüşlerini ifade etmektedir. Hegel’e

(2019: 47) göre sanat, var olmanın ciddiyetini ve gerçek hayatın karmaşasını hafifleterek aylıklığı ortadan kaldırmakta ve kötülüğün yerini alarak insan yaşamının her alanına yayılmaktadır. Hegel (2011a: 50-51); bilim, zanaat ve sanat alanlarında salt Tanrı vergisi yetkinliğin yeterli olmadığını, çok yönlü bir öğrenme ve araştırma çabasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

Mallarme'ın ressam arkadaşı Degas, şiirsel kompozisyonda ne denli zorlandığı hususunda yakınmaktadır. “Bu nasıl iş böyle!” diye bağırmış, “canına yandığım bir soneye bütün günümü harcadım, bir adım ilerleyemedim... Oysa düşünce değil eksikim... Bir sürü düşünce var kafamda... Fazlasıyla”. Buna karşılık Mallarme, “İyi de Degas, şiir dediğimiz düşüncelerle yapılmaz ki... Sözcüklerle yapılır” (Valery, 2018a: 80). Sanatta yetkinlik arayışının temsilcilerinden olan Mallarme, yukarıda aktarılan görüşünde yetkinliğe ulaşmanın ne denli zor bir süreç olduğunu kendisine has üslubuyla ifade etmektedir.

Anlaşılması zor kapalı şiirleriyle simbolizmin öncüleri arasında yer alan Mallarme (2017), mükemmel yazınsal eserler kaleme alma amacına yönelme anlayışı yönüyle Valery’i etkileyen en önemli simalardan biri olmuştur. Yetkinlik yönelme bakımından bir diğer öncü yazar olan Proust’a (2020: 32-33) göre, yazınsal eser ortaya koyma çabasına girişenlerin, üstün bir çaba sergilemedikleri sürece, sıradanlık, çirkinlik ve değersizliği aşabilmeleri mümkün olmamaktadır. Yetkinlik vurgusu yönüyle öncüler arasında gösterilen Proust ise Fransız şair Fontanes’i kendisinin öncülü olarak göstermekte ve ondan çok etkilendiğini belirtmektedir. Proust, kendine has doğal yeteneklere sahip Fontanes’in, çok daha iyi eserler verebileceği halde, aylak bir kişiliğinin olması nedeniyle sahip bulunduğu yeteneklerini, yetkinliğe dönüştüremediğini ifade etmektedir.

Valery (2018a: 101), geçmiş dönemlerde var olan yüksek ideallerden her geçen gün uzaklaşmakta olduğunu belirtmektedir. Valery’e göre bu durum, yetkin insandan da giderek uzaklaşmakta olduğuna işaret etmektedir. Bütün bunların doğal sonucu olarak da sanatın entelektüel yönünün gerilemekte olduğunu ifade etmektedir. Valery (2018b: 20; 22). *Monseur Teste* adlı kitabının başkahramanı aracılığıyla sanatsal yetkinliğe ilişkin görüşlerini ifade etmektedir. Valery, başkahraman M. Teste ile ilişkili olarak şu ifadeleri dile getirmektedir: “Üstün bir yetenek değildi ondaki, eğitilmiş veya dönüştürülmüş bir yetenektir... O kadar gerçek, o kadar yeni, her türlü aldatmacılıktan ve olağanüstülükten o kadar azade.”

2.3. Puşkin ve Valery Hakkında Genel Bilgiler

Soylu bir sınıftan gelmesine karşılık, genç yaşlarından itibaren çiftçi kıyafetlerini giyerek köylerde, şehirlerin yoksul mahallelerinde, pazarlarda ve meydanlarda dolaşarak sıradan Rus insanlarını dinleyen Puşkin (Maga, 2003: 49), bu sayede halka daha yakın bir yazın biçimi geliştirebilmiştir.

Rus düşünür ve edebiyat eleştirmeni Belinski'nin de vurguladığı gibi, Puşkin'in erken dönem eserlerinden itibaren Rus yazın tarihinde yeni bir dönem başlamış, Puşkin'in eserleri, klasik akıma karşı kazanılan bir zafer olarak kabul edilmiştir. Nitekim Puşkin'in öğretmeni Vasili Jukovski, Puşkin'e gönderdiği portresinin arkasına şöyle yazmıştır: "Kaybeden öğretmenden, zaferi kazanan öğrencisine..." (Yükseler, 2017: 8).

Kullandığı gündelik halk dili, soylu çevrelerce ağır bir biçimde eleştirilen Puşkin, gençler tarafından övgüyle karşılanmıştır. Puşkin, yaşadığı dönemin Rus şiirine bir hayli aykırı gelebilecek yazın biçimleri kullanmıştır (Yükseler, 2017: 7).

Valery, yirminci yüzyılın en büyük ozanlarından biri olarak gösterilmektedir. Gerek gençlik, gerek olgunluk dönemlerinde yazdığı şiirler, bir yandan derin bir duyarlılıkla birleşmiş bir düşünce zenginliğine, bir yandan da neredeyse sınırsız bir çağrışım gücüne, eşine az rastlanır bir dize ustalığına işaret etmektedir (Yücel, 2018: 5). Valery, hukuk fakültesinde öğrenim gördüğü dönemde ilk şiirlerini yazmaya başlamıştır. 1892 yılında hukuk fakültesinden mezun olan Valery aynı yıl ani bir kararla şiir yazmayı bırakmış ve bir yandan matematikle ilgilenirken aynı zamanda düzyazıya yönelmiştir (Beken, 1996: 7-8). Şiir yazmaktansa düşünsel etkinliğin daha öncelikli olduğu fikrini benimsemiş, şiirsel yaratımın, bu etkinliğin nice yollarından yalnızca biri olduğundan hareketle, etkinliğin kendisini araştırmanın, şiir yazmaktan çok daha önemli olduğu görüşünü benimsemiştir (Yücel, 2018: 5). Şiir dünyasına yeniden dönüş yaparak sembolistler arasında yer almış ve şiirde ilham görüşüne karşı çıkarak, yöntem ve uyumun önemini savunmuştur (Valery, 2018a: 15; 23-24). Hugo, Verlaine, Baudelarie okumalarıyla şiire ilgisi artan Valery, yazdığı şiirlerin yanı sıra sanat, bilim, psikoloji ve dil alanlarında da eserler vermiştir.

Eliot (2020: 16), Valery'nin eserlerini kaleme alma biçimini şu sözlerle izah etmektedir: "Valery'nin amacı şiirin nasıl yazıldığını öğretmek veya insanların şiir anlayışını yükseltmek değildir. Aslında tek amacı kendi şiirine karşı olan anlayışı genişletmektir. Çok sürmeden okur fark edecektir ki Valery'nin 'şiir' olarak adlandırdığı şey ancak onun şiirlerine uygulanabilmektedir."

2.4. Literatürdeki Çalışmaların Özeti

Sanatsal yetkinlik ile ilgili Türkiye'de sınırlı sayıda çalışma yürütüldüğü görülebilmektedir. Sanatsal yetkinlik ile ilgili Türkiye'de ve yurtdışında yapılan bazı çalışmalar aşağıda aktarılmaktadır.

İlgili alan yazın incelendiğinde, Puşkin'in eserleri üzerine çok sayıda yayın bulunduğu görülebilmektedir. Buna karşın, Türkçe olarak yapılan aramalarda "Puşkin" ve "poetik" kelimelerinin bir araya getirildiği aramalarda herhangi bir bilimsel çalışmaya rastlanmamaktadır. Aynı anahtar kelimelerle yapılan İngilizce aramalarda ise Valery eksenli geçmiş tarihli bir çalışmanın yapılmadığı görülebilmektedir. Hem genel anlamda Valery hem de Valery'nin poetikası bakımından İngilizce literatür yeterince cömert olmasına rağmen, yazarın poetikası üzerine Türkçe bir çalışma bulunmamaktadır. Sanatsal yetkinliğe ilişkin yabancı literatür oldukça hacimli iken, Türkçe kaynaklar, daha ziyade sanatsal yetkinliğin önde gelen temsilcilerini konu edinmektedir (Bakkal, 1998; Çıkla, 2008; Doğan, 2011). Bunun dışında, yetkinliğe yönelmenin başlıca biçimi olarak psikoloji kökenli (özellikle Adler'in kusursuzluk çabası ve yetersizlik duygusunun kaynaklık ettiği güç istenci odaklı) çalışmalara rastlanabilmektedir (Adler, 1996: 131; Adler, 2011a: 27; 2011b: 132; 2012: 90-91; Antony ve Swinson, 2000; Shafran ve Diğ.. 2017; Erol, 2019; Sevi Tok, 2020). Literatür taraması, bu makalenin çalışması kapsamındaki ölçeğe daraltılarak "poetik yetkinlik" anahtar sözcüğüne daraltıldığında ise geçmiş tarihli Türkçe çalışmanın (Baş, 2017), bir Türk şairinin poetikası bağlamında kaleme alınmış olduğu görülmektedir. Aynı anahtar sözcüğe dönük az sayıdaki İngilizce çalışmanın ise bu makale ile ilişkisi olmayan konuları ele almaktadır. Özetle ifade etmek gerekirse, yapılan literatür taramasında bu çalışmaya kaynaklık edebilecek geçmiş tarihli bir çalışmaya rastlanmamış olması nedeniyle makale, özgün bakış açısı ortaya koyabilecek niteliğe sahip bulunmaktadır.

Genelden özele gidildiğinde; bir yandan, Valery perspektifinde Puşkin değerlendirmesi, diğer yandan ise Puşkin'in sanatsal yetkinliklere bakış açısı söz konusu edildiği için, teorik öngörü olarak böylesi bir konuda daha önce çalışılmamış olabileceği kanaati kendiliğinden oluşmaktadır. Türkçe ve İngilizce literatürde ilgili anahtar kelimelerin bütün varyasyonlarıyla birlikte denenmesine rağmen benzer türden geçmiş tarihli herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olması, yukarıda ifade edilen öngörüye gerçeğe dönüştürmektedir. Söz konusu durum ise bu makalenin keşifsel ve değerlendirmeye dayalı yönünü daha ön plana çıkarmaktadır. Burke'e (2008: 17) göre, yoruma/değerlendirmeye dayalı bir anlayışın benimsenmesi, kısır birtakım hakikatler sunmakla yetinmek yerine, ilgili kişileri, yürütülen çalışmanın kaynağına götürerek, okurun kendisini de keşifte bulunmaya, yazarın kendi keşiflerini yaptığı yola sevk etmektedir. Burke'e (2008: 57-58) göre, yüzeyde görünenin ötesine geçmeye dönük keşifsel uğraşlar, yanlış olsa bile, başkalarının yolunu açmakta, hatta hataları bile, gerçeğin davasına hizmet edebilmektedir. Romalı şair Horatius (2019: 11-12) de körü körüne taklitlerden kaçınarak evvelce işlenmemiş ve bilinmeyen konular üzerinde duran çalışmalar sayesinde yeni adımlar atılabileceği görüşünü öne sürerek keşifsel çalışmaların araladığı pencerelerin sağladığı bakış açılarının önemini vurgulamaktadır.

3. PAUL VALERY'NİN SANAT ANLAYIŞI EKSENİNDE PUŞKİN ESERLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Aşağıdaki alt başlıklardaki anlatımlar, öncelikle Puşkin'in daha sonra ise Valery'nin Türkçeye çevrilen tüm eserlerinin okunması sonrasında oluşturulmuştur. Söz konusu incelemeye dönük okuma, elbette ki her iki yazarın eserlerinin birer defaya mahsus okunmasından ibaret kalmamış, yazarların kitapları arasında süregelen bir mekik dokuma şeklinde gerçekleştirilmiştir. Ardışık ve çapraz okumalar sayesinde de okumakta olduğunuz ana başlığın adına yaraşır bir dizi bulgunun ortaya çıkarılabilmesi için gerekli tüm çabalar ortaya konulmuştur. Zira Valery'e (2018b: 72) göre, "Kanıt, insanın kendine karşı borçlu olduğu en temel nezakettir." Ayrıca, hem kişisel düzeyde yazarın kendi kendine borçlu olduğu nezaket hem de uygun nitelikli bulguların ortaya konulabilmesi için gerekli anlatımlara aşağıdaki alt başlıklarda yer verilmiştir. Nitekim Valery (2018b: 72), öznel çıkarımların yapılmadığı (tümdengelim tuzağına düşmüş) çalışmaların sakıncalarını şu şekilde sıralamaktadır: "Bir başkasının tutkusuyla siz de tutkuya kapılacaksınız; hiç düşünmediğiniz, ölçüp tartmadığımız bir şeyi düşünmenizi sağlayacaklar; yumuşayacak,

büyülenecek, gözleriniz kamaşacak, hazırlanıp getirilecek öncüllerden sonuçlar çıkaracaksınız ve zaten çok iyi bildiğiniz şeyleri bir çeşit deha ile yeniden icat edeceksiniz.”

3.1. Puşkin’in Şiirsel Yetkinliğe İlişkin Görüşleri: Paul Valery’nin Poetikası Bağlamında Değerlendirme

Puşkin’in şair yönü ön plana çıkmasına karşın, şiir dışındaki diğer edebi alanlarda da eserler vermiştir. Özellikle düzyazı eserlerinde, şiir sanatına ilişkin görüşlerini dile getiren Puşkin’in söz konusu görüşleri, aşağıdaki aktarım ve açıklamalarda Valery’nin poetikası bağlamında değerlendirilmektedir. Bu nedenle aşağıdaki anlatımlarda Puşkin’in yalnızca şiirleri değil, düzyazı başta olmak üzere diğer eserlerindeki görüşleri de irdelenmiştir.

Valery (2020: 27), sanatın ortak dilini ve evrensel oluşunu şu anlatımıyla dile getirmektedir: “Bir keresinde ziyaretime gelen Çinli bir şairin, sanatımızın birçok ince tınısını idrak edip benimseyebilmesine hayret etmiştim.” Benzer bir yaşanmışlık, Puşkin’in de başından da geçmiştir. *1928 Seferi Sırasında Erzurum’a Yolculuk* romanında Puşkin (2020a: 511), İran saray şairi Fazıl Han ile olan karşılaşmasını şu sözlerle dile getirmektedir:

Kafile subayı, İranlı saray şairini gördüğünü söyledi ve isteğim üzerine beni Fazıl Han’la tanıştırdı. Çevirmen yardımıyla, tumturaklı bir doğulu tavrıyla söze başlamıştım ki Fazıl Han benim saçma sapan sözlerime akıllı uslu karşılıklar verince ne kadar utandım! Beni Petersburg’da yeniden göreceğini umuyor, görüşmemizin kısalığından hayıflanıyordu. Kızarıp bozardım. Şakacı-tumturaklı konuşma tarzını bırakarak normal bir batılı gibi konuşmak zorunda kaldım. Böylece de, biz Ruslara özgü o alaycılığın cezasını çekmiş oldum. Bundan böyle insanları kafalarındaki papağa ya da tırnaklarındaki kınaya bakarak yargılamayacağım.

Aynı romanda Puşkin, bir Türk paşasının, şairlerin sahip olduğu özgün yetkinlikler konusundaki görüşlerine yer vermektedir. “Paşanın tam bir Doğulu olarak söylediği sözler hepimizin hoşuna gitti” ifadesi, Puşkin’in (2020a: 548), paşanın aşağıda aktarılan sözlerini benimsediğini göstermektedir: “Bir şairle karşılaşmak her zaman hayırlıdır. Şair, dervişin kardeşidir. Onun ne vatani vardır, ne de dünya nimetlerinde gözü, Biz zavallılar şan, iktidar ve para peşinde koşarken, o, yeryüzünün hükümdarlarıyla aynı sırada durur ve herkes onun karşısında saygıyla eğilir.” Burada paşa, şair kişiliklerin evrensel niteliklerini öne çıkarmakta ve bunu övmektedir. Puşkin ve bu ortamı paylaşan diğer bireyler de paşanın görüşünü onaylamaktadır.

Valery'e (2020: 24) göre şairin düşünceleri veya beyanları gerçek dünyada kesin ve uzun ömürlü bir ifade bırakmak istemektedir. Valery (ty: 95), şairin ellerinin yarattığı değer sayesinde bir gün etrafında güçlü ve sürekli bir ışıltama, şan ve şeref yaratan mermerden veya bronzdan bir anıt halinde yoğunlaşacağını ifade etmektedir. Benzer görüşleri Puşkin'in "Ben İnsanüstü Bir Anıt Bir Anıt Diktim Kendime..." şiirinde görebilmek mümkündür. Bu şiirinde Puşkin (2020c: 110) şu dizelere yer vermektedir:

"Hayır büsbütün ölmem ben-ruhum kutsal lirdedir

Yaşayacak bedenim ve kaçacak çürüme-

Şu yeryüzünde yaşadıkça tek bir şair

Duyulacak ünüm her yerde.

Adım dilden dile dolaşacak tüm Rusya'da,

Ona özgü her dilde herkes bilecek onu,"

Valery (2018a: 103), kalıcılık konusunda sanatçının göz önünde bulundurması gereken hususu şu şekilde dile getirmektedir: "Bugün kimse herhangi bir şey yaparken iki yüzyıl sonra da beğenilmeyi düşünmüyor... Adına 'büyük sanat' dediğim şey, yalnızca bir insandaki tüm yeteneklerin işe koşulmasını gerektiren, ortaya koyduğu yapıtlarla bir başkasındaki tüm yeteneklere çağrı yapıp onları anlamaya çalışmak zorunda bırakan sanattır." Edebiyat alanındaki kalıcılık konusunda Valery (1996: 21) ayrıca şunları ifade etmektedir: "Hiç kimse edebiyat, felsefe, estetik alanında yarın kimin ölüp kimin kalacağını söyleyemez. Yine hangi düşüncelerin, hangi anlatım biçimlerinin kayıplar listesinde olduğu bilinemez." Valery (ty: 90-91), geçmiş dönem ile kendi dönemini şu şekilde kıyaslamaktadır: "Şair, sanatkâr, yazar, filozof olduğu takdirde, uzak nesiller hedef alınırdı, bu nesiller gelecekte o kadar uzağa götürülerek düşünülürdü ki bu yüzden ölümsüzlüğe dönüşürlerdi. Bundan da eserler için en büyük sonuçlar doğardı, ölmez şeyler yaratılırdı... Ne yenilik, ne şiddet, ne etki, ne sürpriz aranırdı. Yeni ve şaşırtıcı şey, eşyanın ölümlü yanındır da ondan.

Valery'nin yukarıdaki belirlemeleri, elbette bizatihi Puşkin'in şahsına dönük olarak yapılmamıştır. Söz konusu tespitler, daha ziyade, klasizm ve romantizm akımlarının benimsediği başlıca görüşleri açıklamaktadır. Zira yenilikçi olmasına rağmen Puşkin'in eserleri, zamana karşı koyabilmiş, değerinden bir şey kaybetmemiş ve "klasik" hâline gelmiştir. Puşkin, yılların eskitemediği eserler vererek, ölümünden sonra da varlığını sürdürebilen yazarlar arasına girmiştir. Dünya klasikleri arasına giren eserler vermiş olması bile Puşkin'in kalıcılığı ve sanatsal yetkinliği konusunda hüküm verebilmeyi kolaylaştıran başlı başına bir olgu olarak kendini göstermektedir. Bu yönüyle bakıldığında, sanatsal/edebi eserlerin kalıcılığına ilişkin Valery'nin yukarıdaki söyleminin ve yenilikçi olma hususundaki görüşünün, Puşkin'e ancak sınırlı ölçülerde uyarlanabileceği görülmektedir.

Valery (2018a: 133), Pascal'ın (Bkz, 2011: 90-91) sanata tepeden bakarak ele alışını, görüntüleri önemsiz olan şeylerin benzerlerini yapmak için didinip durmak gibi boş bir çabaya indirgeyişini eleştirmektedir. "Pascal, sanatın çeşitli alanlarındaki kusursuzluk arayışını, kılı kırk yaran, belirli bir biçime ya da sözcük dizgesine erişip onları yetkinleştirmek için yaşayan, arzularıyla emeklerinin nesnelere sonsuzluk katan Degas'lara, Mallarme'lere ne derdi kim bilir!" diyerek sanata indirgemeci yaklaşanlara karşı ironi yapan Valery bu sözleriyle, yetkinlik arayışının yılmaz neferlerinden olan Puşkin'i de anmamanın dışında her bir şeyi tastamam söylemiş gibi görünmektedir. Mükemmellik arayışı söz konusu olduğunda bu anlatımların yeterli gelmesi elbette ki mümkün olmamaktadır. Buna karşılık, anlatımın da belirli bir yere bağlanması gerekmektedir. Valery, (2018a: 79), Michelangelo'dan aşağıdaki dizeleri aktarmakta ve bunu şiir yazımına şu şekilde uyarlamaktadır: "Aynı sözcükleri kullanarak, bunu soneyle yetkin ozanın ilişkisi için de söyleyebilirdi":

"Sanatçıların en kusursuzu bile bilemez

Tek bir mermerin içermeyeceği şeyi"

Valery (2018a: 36), Fransız ressam Degas'nın, Mallarme'in şairlik yeteneğini ifade edişini şu şekilde nakletmektedir: "Yapıtını olağanüstü yetenekli bir ozan zihninin tutulduğu hafif

bir deliliğin meyvesi olarak görüyordu.” *Eupalinos ve Öteki Söyleşimler* kitabını, Platon’un *Phaidros* adlı eserine benzer bir diyalog şeklinde yazan Valery, düşünce aktarımı bakımından esneklik sağlamaktadır. Valery (2018c: 17), bu kitapta Megaralı bir mimar olan Eupalinos’un şahsında, sahip olunması gereken sanatsal yetkinlikleri dile getirmektedir. Buna göre sanatçının, sanatının gerektirdiği bütün titizliklere, özellikle de Yunan ozanı Orpheus gibi onu güçlü kılan şaşırtıcı bir usa sahip olması gerekmektedir. Şairlik yetkinliğine ilişkin benzer görüşler öne süren Puşkin (2017: 61) *Ruslan ve Ludmila*’da, Rus şairi Jukovski’yi, antik Yunan ozanı Orpheus’a benzetmekte ve onun şiir yetkinliğini, aşağıdaki dizelerle dile getirmektedir:

“Şiirin olağanüstü dehası,

Gizemli imgelerin ozanı,

Aşkın, hayallerin ve iblislerin,

Cinlerin ve cennetin sadık sakini

Ve uçarı esin perimin

Sırdaşı, koruyucusu ve eğitmeni!

Bağışla beni Orpheus’u kuzeyin,

Bu eğlenceli hikâyemde

Şimdi peşinden uçup gittiğim

Ve kaprisli esin perimin lirini de

Bu güzel yalanla açığa vurduğum için.”

Bu alt başlıkta, şair olmasından dolayı, Puşkin’in öncelikle şairlere özgü yetkinlikler bağlamında öne sürdüğü görüşler değerlendirilmiştir. Öte yandan, şiir/nazım dilinden düzyazı/nesir diline geçiş döneminde yaşamış olan Puşkin’in tartışmaya konu edilen görüşleri, hem şiiri hem de düz yazıyı nitelemektedir. Dolayısıyla, Puşkin’in görüşlerinin, şiir sanatı gibi aşırı biçimde daraltılmış bir çerçevede değerlendirmek yerine, “yazınsal

yetkinlikler” bağlamında düşünülmesi daha makul görünmektedir. Bu nedenle aşağıdaki alt başlıkta, şiir dışındaki sanatsal yetkinlikler konusuna, Valery’nin bakış açısı bağlamındaki Puşkin’e ait görüş ve yaklaşımlar yer verilmektedir.

3.2. Puşkin’in Şiir Dışındaki Edebi Yetkinliklere İlişkin Görüşleri

Yetkinliği, bir diğer deyişle mükemmeliyeti arayış sürecine ilişkin olarak Valery (2018c: 84), tamamlanamayan yazınsal çalışmaları bile kazançlı çıkılacak bir çabalama olarak kabul etmekte ve şunları ifade etmektedir: “Bazı bazı yanılacağım, birkaç yıkıntı göreceğiz ama başarılmamış bir yapıta bizi en güzele yaklaştıran bir basamak olarak bakabiliriz her zaman, bu da çok yararlı olur.” Bu yönüyle bakıldığında, Puşkin’in *Goryukhino Köyü’nün Hikâyesi*, *Mısır Geceleri* ve *Büyük Petro’nun Arabı* başlıklı tamamlanmamış (Valery’nin “başarılmamış bir yapıt” kavramından biraz farklı olsa da) çalışmalarını da söz konusu yetkinlik menziline ulaşma sürecine olumlu katkı sağlayan yapıtlar olarak görmek gerekmektedir.

On sekizinci yüzyıl düşünürü Ferguson’a (2020: 92) göre, insanoğlu, varoluşunun ilk çağlarından itibaren icat etmeye ve tasarlamaya yazgılıdır. Sanatsal yetkinliklerini pek çok farklı amaca uygulamakta ve her tür ortamda neredeyse aynı rolü oynamaktadır. Ele aldığı şeyi her zaman geliştirmekte ve bu arzusunu ister kalabalık şehirlerin sokakları, isterse balta girmemiş ormanlar olsun gittiği her yere taşımaktadır. “Her ülkede sanat vardı fakat gerçek bilimler Avrupa’dan başka yerde olmamıştır” diyen Valery’e (1996: 60) göre, bilimi oluşturmak için ona daha eksiksiz bir modelin ortaya konulması gerekliliğini savunmaktadır. Söz konusu gereklilik; bütün kesinlikleri, bütün garantileri, bütün güzellikleri, bütün sağlamlıkları sunan ve bilim kavramını, kendisine yönelenler dışında her türlü kaygıyı unutturan arı bir yapı olarak tanımlayan bir anlayışın ideal olarak sunulmasını ifade etmektedir. Bu idealist görüş, döneminin en ileri bilim ve sanatını alıp ülkesine getirebilmek için kılık değiştirerek Avrupa’yı dolaşan I. Petro’nun bakış açısı ile belirgin bir biçimde örtüşmektedir. I. Petro’nun, Avrupa’daki birçok bilim insanını bizzat sarayında himaye ettiği bilinen tarihsel bir gerçekliktir. Puşkin’in annesinin dedesi, Rus Çarı I. Petro’nun vaftiz çocuğudur. Puşkin hem anne soyundan gelen kökenleri nedeniyle hem de bilim ve sanata verdiği değerden dolayı I. Petro’ya karşı büyük bir saygı ve hayranlık beslemiştir. Puşkin (2012: 227-245), söz konusu saygı ve hayranlığını “Bakır Atlı” başlıklı eserinde de açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Puşkin, I. Petro’nun bilim ve sanata yaklaşımından övgüyle

bahsetmekte, içinde yaşadığı dönemdeki Rus çarlarının bilim ve sanatı önemsemeyişlerini ise üzüntüyle karşılamaktadır.

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında sanatçılar, kendileri ile karşıt niteliklere sahip burjuvayı keşfederek onu tarif etmeye başlamıştır. Romantiğin aksi sureti olarak tarif edilen burjuvaya birbirini tutmaz özellikler yüklenerek hem göreneğin kölesi hem de ilerlemenin anlamsız taraftarı hâline sokulmuştur. Burjuva ise sağlamı seven ve olgunlaşmaya inanan tiplere olarak karakterize edilmiştir. Kamuoyu görüşünün ve açık realitenin timsali, yaşam şartlarının kademeli ve zorunlu olarak iyileşmesi inancını da taşımaktadır. Sanatçı ise “hayal” âlemini tercih etmektedir (Valery, ty: 56-57). Flaubert’in, eserlerinde kült karakterler olarak belirginlik kazanmaya başlayan burjuva tiplere, Valery’nin yukarıda aktarılan burjuva betimlemesine oldukça benzemektedir. Benzer karakterler, Puşkin’in eserlerinde de boy göstermektedir. Flaubert’in *Madam Bovary* kitabındaki eczacı Homais karakteri, on dokuzuncu yüzyılın egemen görüşü olan bilimci yaklaşımını temsil etmekte, sanat da dâhil olmak üzere her alanda iddialı söylemler öne sürmektedir (Flaubert, 2003: 137; 151). *Bilirbilmezler* adlı hiciv kitabında ise Bouvard ve Pecuchet adlı karakterler kısıtlı bilgi ve donanımlarıyla, içinde sanatın da olduğu çeşitli alanlarda yetersiz görüşler öne sürmekte, söz konusu görüşlerini hayata geçirmeye çabalamakta fakat sonunda yıkıma sürüklenmektedirler (Flaubert, 2019). Puşkin’in eserlerinde, yergili bir biçimde ele alınan başlıca burjuva tiplere ise şunlardır: *Yevgeni Onegin* manzum-roman eserindeki; belagat, şiir, ekonomi ve daha birçok konudaki kırık dökük bilgisiyle Onegin karakteri (Puşkin, 2020b: 21-23), *Cimri Şövalye* tragedyasındaki Yahudi rehinci Solomon karakteri (Puşkin, 2019: 9-13), *Dubrovski* romanındaki geçici heveslere dalmaktan geri durmayan, gösterişçi tüketimden hoşlanan servet avcısı Vladimir Dubrovski karakteri (Puşkin, 2020a: 211), *Mısır Geceleri* hikâyesindeki açgözlü, dünya malına tutkun, sürekli bir biçimde para hesabı yapan İtalyan Emprovizatör karakteri (Puşkin, 2020a: 344) ve “Bir Kitap Satıcısının Şairle Konuşması” eserindeki paraya düşkünlüğü temsil eden Kitap Satıcısı karakteri (Kuleşov, 2018: 201-202).

SONUÇ

Makalede görüşlerine yer verilen düşünür ve yazarların, sanatsal (dolayısıyla da poetik) yetkinlik konusuna başlıca üç farklı biçimde yaklaştıkları görülebilmektedir. Bir grup düşünür ve yazar, sanatsal yetkinliği doğuştan gelen veya esinlenme (ilham) aracılığıyla edinilebilen bir nitelik olarak kabul etmektedir. Bir diğer grup, sonradan (çalışarak) kazanılabilen bir nitelik olarak görmektedir. Bu makalede sanatsal yaklaşımları, temel dayanak noktası olarak kabul edilen Valery, sanatsal yetkinlik konusunda, “yetenek” faktörünü tümüyle göz ardı etmemekle birlikte, titiz ve disiplini bir çaba içinde bulunarak yetkinliğe ulaşılabilceği anlayışını benimsemektedir.

Puşkin, içinde yaşadığı dönem itibariyle, diğer birçok şair ve yazar gibi romantizm akımından etkilenmiştir. Puşkin’in anlatımlarında merkezi bir kahraman yer almaktadır. Anlatımlar da doğal olarak bu kahramanın deneyimlediği yaşantılar, duygusal dünyası ve karşılaştığı çelişkili durumlar ekseninde biçimlenmiştir. Dolayısıyla Puşkin’in eserlerindeki kült karakterlerin düşünsel dünyaları, olay kurgularını önemli ölçüde gölgede bırakmaktadır. Bu yönüyle Puşkin aslında kendi duygusal dünyasını eserlerine yansıtmakta ve olayların akışı ve işleyişi hususları daha geri planda tasarlamıştır. Puşkin’in yaşam öyküsü ile anlatıları birlikte düşünüldüğünde, bu kanaat daha da güçlenmekte ve aslında kişisel iç dünyasının dışavurumunun birer aracı olarak eserlerini kaleme aldığı anlaşılabilir. Bu yönüyle bakıldığında Puşkin’in, anlatım kahramanları yoluyla ortaya koyduğu görüşlerin, bizzat kendisini yansıtmakta olduğu çıkarsaması ortaya çıkmaktadır. Benzer bir anlayışa Valery’de de rastlanmaktadır.

Yukarıda anlatılanlara bakıldığında, her iki şairin de alıcılarını tümüyle kendilerine yönelttikleri ve öznelci yaklaşımları nedeniyle aralarında anlamlı bir benzeşim ya da ilişkinin söz konusu edilemeyeceği kanaati oluşmaktadır. Buna karşılık iki şair, ne tür farklı metafora başvurursa başvursun, başta şiir olmak üzere, edebiyatın diğer anlatı türlerine dönük olarak da birçok benzer görüş ileri sürmüşlerdir. Kaldı ki söz konusu benzer hususlar,

bu makalenin bulgularının analiz edildiği bölümlerinde herhangi bir şüpheyeye yer bırakmayacak bir biçimde ve ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur. Nitekim Valery (2020: 84-85; 210), nesir türü eserleri (işlevsel dil kullanımını), belirlenmiş/mutlak bir hedefi olan yürümeye benzetmektedir. İşlevsel bir eylem olan yürüme ile aynı organları, kemikleri ve kasları kullanmasına karşılık, belirli bir hedefe varmayan dansı ise şiire benzetmektedir. Dansta, belirli bir hareketler sistemi bulunmasına rağmen bu hareketlerin herhangi bir hedefi bulunmamakta, hiçbir yere varmamaktadır. Eğer bir şeyin peşindeyse de bu ideal bir hedef, durum veya zevktir. Puşkin, “Şair” başlıklı şiirinde, şairde bulunan fakat avamda bulunmayan özellikler üzerinde durmaktadır. Dile getirdiği nitelikleri, şairlere özgü üstün yönler olarak vurgulamaktadır. Üstünlük sağlayıcı bu asimetri nedeniyle şairlerin gururlu/mağrur insanlar olduğunu belirtmektedir (Puşkin, 2020c: 66). “Şaire” başlıklı şiirinde benzer türden görüşler ileri sürmekte hatta şairlere, kendini beğenmişliği öğütlemekte, yöneltilecek eleştirilere karşı kayıtsız tavır takınmalarını salık vermektedir (Puşkin, ty: 3).

“Sanat, sanat içindir” eğilimi, Valery için daha belirleyici bir yön olmasına karşılık, alçak gönüllü ve halka daha yakın olma gayretindeki Puşkin, zaman zaman da olsa eserlerinde, Valery’nin elit anlayışına meylettirmektedir. Sanat paydasında buluşan Valery ile Puşkin’in aralarında ortaya çıkan en belirgin ayırımı bile benzeşen yönler gözlemlenebilmektedir. Böylesi bir durum ise sanatsal yönelişlerin, ancak ve ancak yine başka sanatsal anlayışlarla olan ilişkisi bağlamında ve onların özelindeki çağrışımlarıyla birlikte algılanabileceği görüşünü desteklemektedir.

KAYNAKLAR

- Adler, A. (1996). *Psikolojik Aktivite (Üstünlük ve Toplumsal İlgi)* (Çev. B. Çorakçı). İstanbul: Say.
- Adler, A. (2011a). *Yaşama Sanatı*. (Çev. K. Şipal). İstanbul: Say.
- Adler, A. (2011b). *Çocukta Yaşamsal Sorunlar*. (Çev. İ. Kırımlı). Ankara: Alter.
- Adler, A. (2012). *Bireysel Psikoloji*. (Çev. C. Çelebi). Balıkesir: Altınpost.
- Antony, M. M. ve Swinson R. P. (2000). *Mükemmeliyetçilik Dost Sandığımız Düşman*. (Çev. A. Açıkgöz). İstanbul: Kuraldışı.
- Aristoteles, (1983). *Poetika*, Çev. İsmail Tunalı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arslan, F. (2018). Paul Valery, “Birkaç Söz” Monsieur Teste içinde, Çev. Fahrettin Arslan, Ketebe Yayınları, İstanbul, s. 9-10.
- Bakkal, R. (1998). *Tanıtamadığımız Yahya Kemal*. İstanbul: Avrasya Bir Vakfı.
- Baş, M. K. (2017). Poetik Bir Metin Olarak Ebubekir Eroğlu'nun “Yol Elçisi” Şiiri. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S: 71-72, s. 5-24.
- Beken, B. (1996). “Önsöz”, Paul Valery, Tinsel Kriz içinde, Çev. Beril Beken, AFA Yayıncılık İstanbul, s. 7-13.
- Bektaş, E. (2013). İdealizmin Ötesinde Yeni Bir Schelling İmgesi. [Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi](#), S. 20. s. 79-92.
- Birsel, S. (1986). *Şiirin İlkeleri*. İstanbul: Broy.
- Bozkurt, N. (2014). *Sanat ve Estetik Kuramları*, Bursa: Sentez.
- Burke, E. (2008). *Yüce ve Güzel Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Felsefi Bir Soruşturma*. Çev. M. Barış Gümüşbaş, Ankara: BilgeSu.
- Cahiz, (2020a). *Cimriler Kitabı*. Çev. Selahattin Hacıoğlu, İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Cahiz, (2020b). *Giysiler, Kitaplar, Öğretmenler ve Şarkıcı Kızlar Kitabı*. Çev. Muharrem Hilmi Özev, İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Çıkla, S. (2008). Yahya Kemal'in Şöhreti ve Mükemmeliyet Anlayışı. *Bir Medeniyeti Yorumlamak Ölümünün 50. Yılında Yahya Kemal Beyatlı Sempozyumu*, 125-133.
- Derrida, J. (2002). *Şiir Nedir?*. Çev. Ahmet Sarı ve M. Abdullah Arslan, Erzurum: Babil.
- Doğan, M. C. (2011). Mükemmeliyetçiliğin Yarım Bıraktığı Şiirler. *Gazi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 9, s. 101-113.
- Durukoğlu, S. ve Toprak, A. S. (2019). Şiirde Biçim Bağlamında Yenilik - Mükemmellik Arayışları ve Parnasizmin Kısa Tarihi. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, S. 7(17), s. 47-59.

- Eliot, T. S. (2020). "Takdim", Paul Valery, Şiir Sanatı içinde, Çev. Ahmet Ölmez, Ketebe Yayınları, İstanbul, s. 7-22.
- Erol, Z. (2019). *Mükemmeliyetçi Kişilik*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ferguson, A. (2020). "Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Deneme", Çev. Gökhan Murteza, İskoç Aydınlanması (Ed. Gökhan Murteza) içinde ss. 87-95, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Flaubert, G. (2003). *Madam Bovary*. Çev. Çiğdem Büyükataman, İzmir: İlya.
- Flaubert, G. (2019). *Bilirbilmezler*. Çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Can.
- Frankl, V. E. (2018). *İnsanın Anlam Arayışı*. Çev. Selçuk Budak), İstanbul: Okuyan Us.
- Goethe, J. W. (2018). *Genç Werther'in Acıları*. Çev. Yüksel Pazarkaya, İstanbul: Kırmızı Kedi.
- Goethe, J. W. (2020). *Yarat Ey Sanatçı Şiirler, Roma Ağıtları, Akhilleus*. (Çev. A. Cemal). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Gören, E. (2017). "Giriş", Bakkhylides, Bütün Şiirleri ve Fragmanları (Çev. Erman Gören) içinde ss. 9-46, İstanbul: Yapı Kredi.
- Habermas, J. (2019). "İdeoloji" Olarak Teknik ve Bilim, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Yapı Kredi.
- Hegel, G. W. F. (2011a). *Tinin Görüngübilimi*. Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea.
- Hegel, G. W. F. (2011b). *Tarih Felsefesi-1*. Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea.
- Hegel, G. W. F. (2019). *Akl Dediğimiz Şey Aforizmalar*. Çev. Zerrin Duman, İstanbul: Zeplin Kitap.
- Homeros, (2020a). *İlyada*, Çev. Azra Erhat ve A. Kadir, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Homeros, (2020b). *Odysseia*, Çev. Azra Erhat ve A. Kadir, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Horatius, (2019). *Ars Poetica -Şiir Sanatı-*, Çev. C. Cengiz Çevik, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Hutcheson, F. (2020). "Güzellik ve Erdem Düşüncelerimizin Esasını Araştırma" Çev. Eylem Yolsal Murteza, İskoç Aydınlanması (Ed. Gökhan Murteza) içinde ss. 31-44, İstanbul: Pinhan.
- Jaspers, K. (2019). *Felsefe Konuşmaları Felsefeye Giriş*. Çev. Abdurrahman Aliy, İstanbul: Pinhan.
- Kaplan, M. (2013). "Tanpınar Hakkında Birkaç Söz", Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur içinde, Dergâh Yayınları, İstanbul, ss. 5-10.

- Kierkegaard, S. (2020). *Korku ve Titreme*. Çev. İsmail Yerguz, İstanbul: Say Yayınları.
- Kuleşov, Vasili İvanoviç (2018). *Puşkin Yaşamı ve Sanatı*. Çev. Birsen Karaca, Ankara: Cümle.
- Lacoste, J. (1986). *L'idee de Beau*, Paris: Bordas.
- Longin, (2016). *Yüce Poetika*, Çev. Fatih Tepebaşılı, Konya: Palet.
- Luther, M. ve Calvin J. (2016). *Seküler Otorite Sivil Yönetim*. Çev. İsmail Hakkı Yılmaz, İstanbul: Pinhan.
- Maga, İ. (2003). "Son Söz: Puşkin'in Masal Yolu", Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, Çar Sultan içinde, Çev. Özlem Asiltürk, Yazı-Görüntü-Ses Yayınları, İstanbul, s. 45-51.
- Mallarme, S. (2017). *Zorla Dönmeyecek Şans*. Çev. T. Kaban, İstanbul: Lakin.
- Montesquieu, (2020a). *Çeşitli Düşünceler*. Çev. A. Aggöl, İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Montesquieu, (2020b). *Beğeni Üzerine Bir Deneme*. Çev. A. Aggöl, İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Nietzsche, F. (2020). *Böyle Söyledi Zerdüşt*. Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Pascal, B. (2011). *Düşünceler*, Çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul: Say.
- Platon, (2017). *Phaidros*, Çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say.
- Proust, M. (2020). *Okuma Üzerine*. Çev. D. G. Baskıcı, İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Puşkin, A. S. (2017). *Ruslan ve Ludmila*. Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul: Yapı Kredi.
- Puşkin, A. S. (2019). *Küçük Tragedyalar*. Çev. T. Yılmaz Öğüt, İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro.
- Puşkin, A. S. (2020a). *Yüzbaşının Kızı -Bütün Öyküler Bütün Romanlar-*. Çev. Atal Behramoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Puşkin, A. S. (2020b). *Yevgeni Onegin*. Çev. Azer Yaran, İstanbul: Yapı Kredi.
- Puşkin, A. S. (2020c). *Seviyordum Sizi Seçme Şiirler*. Çev. Atal Behramoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Puşkin, A. S. (ty). *Seviyordum Sizi Seçilmiş Şiirler*. Çev. Azer Yaran, Atal Behramoğlu, Kuşanbiy Miziev, Ahmet Necdet, Sefer Aytekin, Haluk Madencioğlu, İstanbul: Simge.
- Schiller, F. (2011). *Felsefe ve Şiir*. Çev. Burhanettin Batman, İstanbul: Yaba.
- Sevi Tok, E. S. (2020). The Relations of Marital Adjustment with Forgiveness, Perfectionism and Ruminative Thought Style. V. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Bilimler Kongresi*. s. 64.

- Shafran, R., Egan, S. ve Wade T. (2017). *Mükemmeliyetçilik (Yaşanmış Örnekler, Pratik Öneriler, Uygulamalar)*. Çev. D. Onuk, İstanbul: Kuraldışı.
- Spinoza, B. (2019). *Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine Bir İnceleme*. Çev. Emine Ayhan, Ankara: Dost.
- Tepebaşılı, F. (2016). “Yüce Poetika’ya Giriş”, Longin, *Yüce Poetika* içinde, Çev. Fatih Tepebaşılı, Palet Yayınları, Konya, s. 73-119.
- Thraks, D. (2006), *Gramer Sanatı*. Çev. Eyüp Çoraklı, İstanbul: Kabalcı.
- Todorov, T. (2018). *Poetikaya Giriş*. Çev. Kaya Şahin, İstanbul: Metis.
- Tusi, N. (2019). *Üç Risale, Tevella-Teberra, Matlübu’l-Mü’minin, Mebde ve Mead*. Çev. Harun Işık ve Yasin İpek, İstanbul: İlke.
- Twain, M. (2019). *İnsan Nedir?*. Çev. Esra Damla İpekçi, İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Türkyılmaz, Ç. (2016). *Bunalım Çağı*. Ankara: Bibliotech.
- Valery, P. (ty). *Bugünkü Dünyaya Bakış ve Diğer Denemeler*. Çev. Vahdi Hatay, Ankara: Tur.
- Valery, P. (1996). *Tinsel Kriz*. Çev. Beril Beken, İstanbul: AFA.
- Valery, P. (2018a). *Degas Dans Desen*. Çev. Orçun Türkay, İstanbul: Yapı Kredi.
- Valery, P. (2018b). *Monsieur Teste*. Çev. Fahrettin Arslan, İstanbul: Ketebe
- Valery, P. (2018c). *Eupalinos ve Öteki Söyleşimler*. Çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Yapı Kredi.
- Valery, P. (2020). *Şiir Sanatı*. Çev. Ahmet Ölmez, İstanbul: Ketebe.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yücel, T. (2018). “Sunuş”, Eupalinos ve Öteki Söyleşimler içinde, Çev. Tahsin Yücel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 5-8.
- Yükseler, K. (2017). “Çevirmenin Önsözü”, Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, Ruslan ve Ludmila içinde, Çev. Kayhan Yükseler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 7-8.